

Шелудько Н.М., д-р екон. наук

Інститут економіки та прогнозування НАН України

ПРОБЛЕМА КАПІТАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНИХ БАНКІВ УКРАЇНИ ТА ШЛЯХИ ЇЇ ВИРІШЕННЯ

Розглянуто сучасні тенденції капіталізації державних банків; проаналізовано проблему капіталізації державних банків в Україні; виділено основні ризики для економічної безпеки держави, пов'язані з недокапіталізацією Ощадбанку та Укресімбанку, та розроблено пропозиції щодо їх мінімізації.

Останні тенденції розвитку грошово-кредитного сегмента національної економіки засвідчили, що в банківському секторі та на кредитному ринку відбуваються негативні зміни, передусім такі, що стосуються вартості кредитних ресурсів та їх пропозиції, поступового витіснення з окремих сегментів ринку банків з національним капіталом, скорочення ринкової частки державних банків.

Наявні структурно-функціональні деформації кредитного ринку в Україні не лише віддзеркалюють рівень та масштаби протиріч між економічними інтересами резидентів та нерезидентів і хибність урядової політики (передусім щодо соціалізації бюджетних видатків), а й трансформуються в реальні ризики фінансової дестабілізації, обмеження суверенітету грошово-кредитної політики та перспектив реалізації національних економічних пріоритетів.

За прогнозами, частка іноземного капіталу в банківській системі України до кінця року наблизиться до 50% (станом на 01.01.2008 р. – 35% [1, с. 14], у Росії станом на 01.01.2008 р. – 25,1% [2, с. 65], у Білорусі – 9,8% [3, с. 15]). За таких умов Україна поступово втрачає важелі впливу на національну банківську систему, стає залежною від іноземних урядів (російських державних банків *ОАО Банк ВТБ, Сбербанк России ОАО*) та міжнародних фінансових корпорацій (*Raiffeisen Group, BNP Paribas Group, UniCredit Group, City Group, OTP Group, Commerzbank Group, SEB Group* тощо).

Істотне збільшення присутності іноземних банків на кредитному ринку України послаблює вплив держави на розвиток національної економіки, ускладнює вирішення нагальних потреб її трансформації та усунення секторальних та регіональних диспропорцій. Іноземні банки, які обслуговують українських клієнтів, уже в найближчій перспективі можуть впливати на перерозподіл власності, структуру бізнесу, активів окремих підприємств і цілих секторів економіки. Доволі агресивна їх політика спрямована, переважно, на якнайшвидшу окупність здійснених інвестицій без урахування пріоритетних потреб України, що може викликати окремі не вигідні диспропорції у розвитку та фінансуванні національної економіки.

Зменшення державної частки на банківському ринку може призвести до обмеження впливу держави на формування національної стратегії розвитку банківської системи та фінансування пріоритетних напрямів економіки, унеможливить участь державних банків у масштабних інвестиційних проєктах державної ваги та в цілому створить негативний дисбаланс між національним та іноземним капіталом у банківській системі України.

На сьогодні першочерговою умовою посилення ролі державних інтересів у банківській системі України є збільшення статутних капіталів державних банків.

Тенденції та особливості капіталізації державних банків у розвинутих та трансформаційних економіках. У різних країнах склалися різні підходи як до присутності державних банків на фінансовому ринку, так і до обсягів такої присутності, що визначає особливості капіталізації таких банків.

За даними Світового банку, масштаби державної власності в банківському секторі, як правило, є вищими в бідніших країнах – на початку 2004 р. близько 40% населення світу проживало в країнах з домінуючою державною власністю в банківських системах, зокрема в Китаї, Індії, Бангладеш. Інші країни зі значною часткою державного капіталу в банківському секторі – Іран, Ефіопія, Єгипет, Алжир, Росія, Білорусь, Індонезія, Бразилія, Ізраїль, Корея та ін. [4]. На противагу країнам постсоціалістичного простору ЦСЄ, які обрали стратегію прискореної інтеграції до політичних та економічних структур ЄС, у Росії, Білорусі та особливо у Китаї домінуючим залишився підхід дозованого допуску іноземного капіталу в банківський сектор та прискорена капіталізація державних банків.

Завдяки значній та активній участі держави в банківському секторі цих країн здійснюється кредитування депресивних та кризових національних галузей, фінансуються національно важливі проєкти й програми, згладжується соціальна нерівність. Крім того, як правило, у країнах з трансформаційною економікою, з істотною державною участю в банківському секторі центральному банку простіше через трансмісійний механізм впливати на економічні процеси.

Хоча впродовж 1990-х рр. державна участь у банківських системах провідних економічних держав дещо скоротилася, однак загальний рівень державної участі в банківському секторі європейських країн у різних формах залишається ще достатньо високим. Окремі розвинені країни (зокрема Франція та Німеччина) мали досвід як підвищення, так і скорочення державної участі в банківській системі, здійснюючи приватизацію та реприватизацію банків. На сьогодні в Німеччині частка держави в банківському секторі одна з найвищих серед провідних розвинутих країн (понад 40%).

Основними причинами досить значної державної ролі в банківських системах ринково розвинених країн континентальної Європи є соціальна підтримка населення та важливих для його зайнятості галузей економіки. У періоди економічних спадів, коли до влади приходять ліві політичні сили, на перший план виходять завдання збереження докризового рівня життя та рівня зайнятості населення, що забезпечується за рахунок кредитування регіонального середнього бізнесу, сільського господарства, інших галузей та малозабезпеченого населення. рівень

Окрема група банків з державними капіталами – банки (інститути) розвитку, функціональне призначення яких полягає в стимулюванні економічного зростання та забезпеченні розвитку економіки шляхом сприяння підвищенню ефективності інвестиційної діяльності, залучення іноземних інвестицій, розвитку виробничої та фінансової інфраструктури, підтримки інноваційної діяльності, національного експорту товарів, послуг та робіт, а також малого та середнього бізнесу.

Сьогодні у світі існує понад 700 інститутів розвитку (переважно у формі банків розвитку). Важливу роль банки розвитку відіграють в економіках Німеччини, Японії, Китаю, Індії, Бразилії, Мексики, Хорватії, Угорщини та ін. Їх частка в багатьох країнах перевищує 10% сукупних банківських активів (Німеччина, країни Південної Азії, Латинської Америки) та становить значну частину кредитів, наданих національними банками (близько 1/3 в країнах Латинської Америки). Діяльність банків розвитку спрямовується на забезпечення фінансування ключових галузей національної економіки, які внаслідок довгостроковості вкладень, низької дохідності або підвищеного ризику непривабливі для приватного капіталу [5].

Найбільший вплив діяльність банків розвитку має в таких секторах економіки: виробнича та соціальна інфраструктура, капіталомісткі галузі промисловості (енергетика, металургія, хімічна, важке машинобудування тощо), сільське господарство. Значну роль вони відіграють також у стимулюванні розвитку відсталих регіонів країн.

Фундаментальним чинником забезпечення активної ролі державних (контрольованих державою) банківських інститутів, у тому числі банків розвитку, у реалізації економічної політики є рівень їх капіталу. Так, акціонерний капітал таких національних банків розвитку, як *Внешэкономбанк РФ*, який працює з 2007 р., становить 70 млрд руб. (приблизно 2 млрд євро), *KfW* (Німеччина) – 3,7 млрд євро, *HBOR* (Хорватія) – 0,6 млрд, *BNDES* (Бразилія) – 4,5 млрд євро.

Як свідчать дані про 500 найбільших компаній світу, що містяться в рейтингу *Financial Times Global 500*, Китай, Росія та Індія інтенсивно нарощують свою присутність в *FT500* поряд із сировинними компаніями і по

позиції державних банків (табл. 1), у тому числі – за рахунок їх прискореної капіталізації.

Таблиця 1

**Ринкова капіталізація контрольованих державою банків
окремих країн з перехідною економікою в FT500**

Місце		Назва банку	Країна	Ринкова вартість, млн дол.	Прибуток після оподаткування, млн дол.
2008	2007				
6	9	ICBC	Китай	277 236	11 617
20	35	CCB		176 474	6 601
26	23	Bank of China		159 478	8 016
91	103	Сбербанк России ОАО	Росія	69 637	3 525
103	264	СМВ	Китай	64 470	2 172
105	166	Bank of Communications	Китай	63 880	2 889
259	330	Banco Brasil	Бразилія	33 600	3 492
365	-	State Bank of India	Індія	25 169	1 587
372	-	ОАО Банк ВТБ	Росія	24 543	1 137
468	-	PKO Bank	Польща	20 280	1 299

Джерело: Financial Times Global 500 // Мысль. – 2008. – № 7. – С. 20–27.

Капітали державних банків (у тому числі банків розвитку) формуються за рахунок коштів державного бюджету, майнового внеску держави та капіталізації річного прибутку.

Акціонерний капітал фінансово-банківської групи *KfW* (Німеччина), яка функціонує як банк розвитку понад 50 років, сформований федеральним урядом Німеччини (80%) та федеральними землями (20%). Міністерству фінансів Китаю належать 100% акцій *Китайського банку розвитку* (статутний капітал 6 млрд дол. США) [5]. Державі належать 100% акцій *ЗАТ "Банк Розвитку Казахстану"*, статутний фонд якого (250 млн дол. США) сформований за рахунок республіканського та місцевих бюджетів [6].

Досить поширеною стала практика підвищення капіталізації банків за участю держави через механізм IPO – колишні держбанки Угорщини (*OTP*) та Австрії (*Erste*) отримали потужний імпульс у своїй діяльності завдяки публічному продажу своїх акцій. *OTP Bank* тричі виходив на біржу (1995, 1997, 1999 рр.), після чого в держави залишилась одна привілейована ("золота") акція, а вартість однієї акції порівняно з 1995 р. зросла у понад 80 разів. У 1997 р. *Erste Bank* здійснив публічне розміщення акцій – натеper майже 65% його акцій знаходиться у вільному обігу; у 2004 р. 19,5% акцій розмістив через механізм IPO польський держбанк *PKO Bank Polski* [7].

Досить успішно вирішили проблему підвищення капіталізації держбанків через механізм IPO в Росії та в Китаї. У 2006 р. китайські держбанки *Merchants Bank*, *Bank of China* та *ICBC* залучили через механізми IPO понад

Проблема капіталізації державних банків України...

35 млрд дол., завдяки чому піднялися в десятку найбільших банків світу. У 2007 р. російський банк *ОАО Банк ВТБ* одержав від продажу 22,5% акцій іноземним та російським інвесторам майже 8 млрд дол., *Сбербанк России ОАО*, контрольним пакетом якого володіє *Центробанк РФ*, за підсумками IPO, одержав 8,79 млрд дол. [7]. Загалом публічне розміщення акцій цих двох російських банків забезпечило 44,6% приросту сукупного капіталу банківського сектора Росії за 2007 р. [2].

Капіталізація державних банків в Україні: ключові проблеми. Однією з проблем, що на відміну від інших господарських товариств має місце у банківській діяльності, є велика залежність від обсягу власного капіталу, оскільки обсяг капіталу банку визначає обсяги активів. Це обмеження (адекватність капіталу) відображене в основному обов'язковому нормативі НБУ і вимогах Базельського комітету.

Станом на 01.07.2008 р. серед 178 діючих в Україні банків функціонують два державні банки – *ВАТ "Укресімбанк"* та *ВАТ "Ощадбанк"*¹. За обсягом власного капіталу (відповідно, 2,7 та 2,3 млрд грн станом на 01.04.2008 р.) вони входять до чільної десятки українських банків та володіють частками 3,44 та 2,91% сукупного капіталу банківського сектора (табл. 2).

Таблиця 2

Власний капітал державних банків України, млн грн

Роки	ВАТ "Укресімбанк"	ВАТ "Ощадбанк"	Частка власного капіталу державних банків у сукупному капіталі банківського сектора, %
01.01.1999	221,97	159,2	7,87
01.01.2000	250,43	126,6	6,41
01.01.2001	280,78	149,6	6,67
01.01.2002	290,1	238,4	6,68
01.01.2003	414,2	240,2	6,55
01.01.2004	444,7	253,6	5,42
01.01.2005	614,5	355,4	5,26
01.01.2006	1 067,2	776,6	7,24
01.01.2007	1 840,1	1 791,4	8,53
01.01.2008	2 177,3	1 964,6	6,84
01.04.2008	2 696,5	2 284,3	6,35

Джерело: складено за даними Національного банку України за відповідні роки.

¹ В Україні ще функціонує *ВАТ "Український банк реконструкції та розвитку"*, 99,993751% акцій якого належить *ВАТ "Державна інвестиційна фінансово-кредитна установа"* (колишня *УДІК*), що входить до сфери управління *Держінвестицій*, однак його роль на кредитному ринку мізерна через вкрай низьку капіталізацію – станом на 01.01.2008 р. власний капітал банку становив лише 70,85 млн грн.

Для порівняння: сумарна частка трьох російських державних банків перевищує 50% ринку. За рейтингом журналу *The Banker*, серед тисячі найбільш капіталізованих банків світу *Сбербанк России ОАО* посідає 33-тє місце, *ОАО Банк ВТБ* – 60-тє. Українські державні банки в цьому рейтингу не представлені. У Білорусі Держкоммайна РБ станом на 01.01.2008 р. мав участь у статутних капіталах 10 банків, що становило 72,3% сукупного обсягу статутного капіталу банківського сектора, при цьому концентрація статутного капіталу в чотирьох банках, у яких частка Держкоммайна РБ перевищувала 50% статутного фонду, на 01.01.2008 р. становила 84,3% [3, с. 16].

Починаючи з 1998 р., частка власного капіталу державних банків України в сукупному капіталі банківського сектора почала знижуватися і в 2004 р. становила лише 5,26%. У 2005 р. згідно з постановою Кабінету Міністрів України від 30.11.2005 р. № 1120 за рахунок коштів, передбачених Законом України "Про Державний бюджет України на 2005 рік", було збільшено статутний капітал *ВАТ "Укресімбанк"* на суму 300 млн грн та *ВАТ "Ощадбанк"* – на суму 400 млн грн, що зумовило підвищення частки капіталу державних банків у сукупному капіталі банківського сектора з 5,26% у 2004 р. до 7,24% у 2005 р. Постановою Кабінету Міністрів України від 6.06.2006 р. № 787 статутний капітал *ВАТ "Укресімбанк"* за рахунок його чистого прибутку за 2005 р. було збільшено на 174 417 тис. грн, тоді як *ВАТ "Ощадбанк"* – лише на 19 000 тис. грн У 2007 р. в держбюджеті було закладено по 200 млн грн на капіталізацію держбанків.

Однак в умовах динамічних і структурних зрушень, що відбуваються в банківському секторі, внесків держави та внутрішніх джерел капіталізації держбанків недостатньо для підтримання динаміки їх розвитку.

Для порівняння: з моменту створення *ВАТ "Укресімбанк"* (січень 1992 р.) з оголошеним статутним капіталом у сумі 1 млрд крб. та 200 млн дол. США держава за 16 років здійснила внесок до статутного капіталу в сумі, еквівалентній лише 0,595 млрд грн. При цьому кошти, отримані з держбюджету, становлять 19% від загального обсягу балансового капіталу банку. Поповнення статутного капіталу *ВАТ "Укресімбанк"* за рахунок коштів держбюджету протягом трьох останніх років становить лише 300 млн грн, з них 200 млн грн виділено наприкінці 2007 р., 100 млн грн передбачено держбюджетом у 2008 р. (станом на 25.07.08 перераховано лише 30 млн грн). Для капіталізації *ВАТ "Ощадбанк"* у держбюджеті на 2008 р. передбачено лише 200 млн грн. У той же час в Білорусі лише у 2007 р. держава інвестувала в розвиток чотирьох банків з державною участю 551,8 млрд руб. (близько 250 млн дол.).

За розміром активів (34,4 та 23,7 млрд грн відповідно) *ВАТ "Укресімбанк"* та *ВАТ "Ощадбанк"* утримують 5-тє (4,9%) та 8-тє (3,4%) місця за підсумками I півріччя 2008 р., займаючи при цьому 8,3% ринку (табл. 3). Порівняно з 01.01.2007 р. сукупні позиції держбанків у нарощуванні активів дещо

Проблема капіталізації державних банків України...

погіршилися: тоді ВАТ "Укресімбанк" мав ринкову частку 5,5%, а ВАТ "Ощадбанк" – 3,4% (відповідно, 4-те і 6-те місця серед чільної десятки банків). За 2007 р. держбанки мали приріст активів нижчий, ніж у середньому по топ-10: у ВАТ "Укресімбанк" він становив 53,3%, у ВАТ "Ощадбанк" – 66,4%, тоді як у середньому по найбільших банках приріст активів перевищував 68%.

Таблиця 3

Динаміка активів державних банків та топ-10 українських банків

Банк	01.01.2007		01.01.2008			01.07.2008		
	млрд грн	ринкова частка, %	млрд грн	ринкова частка, %	приріст до попереднього року, %	млрд грн	ринкова частка, %	приріст до початку року, %
ПриватБанк	33,78	9,9	56,21	9,4	66,4	68,02	9,7	21,0
Райффайзен-банк-АВАЛЬ	27,77	8,2	44,46	7,4	60,1	48,65	7,0	9,4
УкрСиббанк	22,37	6,6	37,66	6,3	68,4	39,66	5,7	5,3
Укресімбанк	18,65	5,5	28,59	4,8	53,3	34,41	4,9	20,3
Промінвестбанк	17,60	5,2	26,09	4,4	48,3	27,54	3,9	5,6
Укрсоцбанк	17,53	5,2	31,23	5,2	78,1	35,90	5,1	15,0
Ощадбанк	11,59	3,4	19,29	3,2	66,4	23,67	3,4	22,7
ОТП Банк	11,18	3,3	17,91	3,0	60,3	22,69	3,2	26,7
Надра	10,29	3,0	21,26	3,5	106,5	23,75	3,4	11,7
АЛЬФА-банк	6,28	1,8	15,08	2,5	139,9	19,19	2,7	27,2
<i>У середньому</i>	<i>17,70</i>	<i>5,2</i>	<i>29,78</i>	<i>5,0</i>	<i>68,2</i>	<i>34,35</i>	<i>4,9</i>	<i>15,3</i>

Джерело: розраховано за балансами банків на звітні дати.

На подальші темпи приросту активів державних банків значний вплив матиме обмежений рівень їх капіталів.

Обмеженість капіталів державних банків протягом I півріччя 2008 р. також вплинула на стриману динаміку нарощування кредитних вкладень (табл. 4): частка ВАТ "Укресімбанк" на кредитному ринку скоротилася з 5,2 до 5,0%, частка ВАТ "Ощадбанк" дещо підвищилася – з 2,1 до 2,5%.

Станом на 01.01.2008 р. частка ВАТ "Укресімбанк" з кредитування юридичних осіб становила 7,4% (другий показник серед найбільших банків), частка ВАТ "Ощадбанк" – 2,0% (дев'ята позиція) (табл. 5). Питома вага кредитів, наданих юридичним особам, у портфелі ВАТ "Укресімбанк" є найвищою серед українських банків – 94,6%.

Одним із основних напрямів діяльності ВАТ "Укресімбанк" залишається кредитування реального сектора економіки, у першу чергу експортоорієнтованого – ВАТ "Укресімбанк" обслуговує 2,6 тис. клієнтів-експортерів. Питома вага позик експортоорієнтованим підприємствам у кредитному портфелі банку сягає 70%, з яких 80% наданих кредитів – довгострокові. Протягом 2005–2007 рр. загальний обсяг наданих банком кредитів експортерам збільшився у понад 5,4 раза. Сьогодні більше 39% кредитів ВАТ "Укресімбанк" спрямовано

в промисловість. Значну частину позик надано таким підприємствам, як ДП НВКГ "Зоря-Машипроект", Харківське авіаційне підприємство, ДАХК "Артем", ВАТ ХК "Луганськтепловоз", ДП "Енергоринок", НАЕК "Енергоатом", Укрзалізниця та інші. Умови надання кредитів є одними з найпривабливіших в Україні, що відповідає потребам розвитку національної економіки.

Таблиця 4

Динаміка кредитних портфелів державних банків та top-10 українських банків

Банк	01.01.2007		01.01.2008			01.07.2008		
	млрд грн	ринкова частка, %	млрд грн	ринкова частка, %	приріст до попереднього року, %	млрд грн	ринкова частка, %	приріст до початку року, %
ПриватБанк	28,77	11,7	41,69	9,7	44,9	50,60	9,7	21,4
Райффайзен-банк-АВАЛЬ	21,74	8,9	37,25	8,7	71,4	41,82	8,0	12,3
УкрСиббанк	18,21	7,4	30,79	7,2	69,1	34,77	6,7	12,9
Промінвестбанк	14,49	5,9	21,18	4,9	46,1	22,88	4,4	8,0
Укрексімбанк	13,99	5,7	22,35	5,2	59,7	25,89	5,0	15,8
Укрсоцбанк	12,69	5,2	24,16	5,6	90,4	29,84	5,7	23,5
ОТП Банк	9,80	4,0	15,63	3,6	59,4	19,76	3,8	26,4
Надра	7,25	3,0	14,57	3,4	101,0	17,24	3,3	18,4
АЛЬФА-банк	4,87	2,0	11,60	2,7	138,2	16,35	3,1	40,9
Ощадбанк	4,46	1,8	8,86	2,1	98,9	12,92	2,5	45,7
<i>У середньому</i>	<i>13,63</i>	<i>5,6</i>	<i>22,81</i>	<i>5,3</i>	<i>67,4</i>	<i>27,21</i>	<i>5,2</i>	<i>19,3</i>

Джерело: розраховано за балансами банків на звітні дати.

Таблиця 5

Динаміка кредитів юридичним особам державних банків та top-10 українських банків

Банк	01.01.2008			01.07.2008			
	млрд грн	ринкова частка, %	питома вага у кредитному портфелі, %	млрд грн	ринкова частка, %	приріст до початку року, %	питома вага у кредитному портфелі, %
ПриватБанк	23,56	8,5	56,5	29,24	8,8	24,1	57,8
Укрексімбанк	21,34	7,7	95,5	24,49	7,4	14,7	94,6
Райффайзен-банк-АВАЛЬ	19,52	7,1	52,4	23,13	7,0	18,5	55,3
Промінвестбанк	18,62	6,7	87,9	20,17	6,1	8,3	88,2
УкрСиббанк	12,97	4,7	42,1	14,37	4,3	10,9	41,3
Укрсоцбанк	10,97	4,0	45,4	13,87	4,2	26,4	46,5
АЛЬФА-банк	8,13	2,9	70,1	10,43	3,1	28,3	63,8
ОТП Банк	8,03	2,9	51,4	9,54	2,9	18,8	48,3
Надра	6,00	2,2	41,2	6,17	1,9	2,7	51,0
Ощадбанк	3,66	1,3	41,3	6,59	2,0	80,0	35,8
<i>У середньому</i>	<i>13,28</i>	<i>4,8</i>	<i>58,4</i>	<i>15,80</i>	<i>4,8</i>	<i>19,0</i>	<i>58,3</i>

Джерело: розраховано за балансами банків на звітні дати.

Проблема капіталізації державних банків України...

У структурі кредитного портфеля ВАТ "Ощадбанк" – понад 50% кредитних коштів спрямовано на кредитування електроенергетики (ДП "Енергоринок", НАЕК "Енергоатом", ДП "Вугілля України" та інші).

За підсумками I півріччя 2008 р. ВАТ "Укрексімбанк" утримував 4-ту позицію за обсягом отриманого прибутку, а ВАТ "Ощадбанк" – сьому (табл. 6). Сукупна частка прибутків держбанків становила 11,8% (на початок року – 10,7%).

Таблиця 6

Динаміка прибутку державних банків та топ-10 українських банків

Банк	01.01.2008		01.07.2008		
	млн грн	ринкова частка, %	млн грн	ринкова частка, %	приріст до початку року, %
ПриватБанк	1 534	23,2	739	17,3	184
Райффайзенбанк-АВАЛЬ	587	8,9	390	9,1	34
Укрексімбанк	502	7,6	327	7,6	69
Укрсоцбанк	362	5,5	266	6,2	66
Надра	349	5,3			
Фінанси і кредит	280	4,2			
Промінвестбанк	234	3,5	360	8,4	84
ОТП Банк	233	3,5	108	2,5	39
Ощадбанк	207	3,1	180	4,2	68
УкрСиббанк	200	3,0	185	4,3	148
ПУМБ			62	1,5	50
Укрпромбанк			52	1,2	32
<i>У середньому</i>	<i>449</i>	<i>6,8</i>	<i>267</i>	<i>6,2</i>	<i>78</i>

Джерело: розраховано за балансами банків на звітні дати.

За показником прибутковості капіталу обидва державні банки погіршили свої позиції: станом на 01.01.2008 р. ВАТ "Укрексімбанк" погіршив рівень прибутковості капіталу порівняно з попереднім роком на -3,5%, а ВАТ "Ощадбанк" – на -0,9% (табл. 7). За підсумками I півріччя 2008 р. рівень прибутковості капіталу держбанків дещо покращився – відповідно, на 0,3 та 0,7%, втім у ВАТ "Ощадбанк" він залишається нижчим, ніж у середньому по найбільших банках (15,7% проти 16,5).

На показник прибутковості ВАТ "Ощадбанк" за підсумками I півріччя поточного року негативно вплинула діяльність по організації компенсаційних виплат громадянам, у результаті чого банк змушений був суміщати реєстрацію та виплату компенсацій з операційною діяльністю (довідково: за 6 міс. в інвентаризаційний реєстр занесені дані 10 млн вкладників, близько 6 млн осіб отримали компенсації).

За підсумками I півріччя 2008 р. співвідношення операційних витрат і чистого операційного доходу ВАТ "Укрексімбанк" є найкращим серед конку-

рентів, натомість вказане співвідношення по ВАТ "Ощадбанк" – найгіршим та істотно вищим, ніж середнє значення по найбільших банках (табл. 8).

Таблиця 7

**Динаміка прибутковості капіталу державних банків
та топ-10 українських банків**

Банк	01.01.2007	01.01.2008	01.07.2008
ПриватБанк	18,2	35,4	34,0
Райффайзенбанк-АВАЛЬ	13,6	13,9	14,6
УкрСиббанк	4,7	7,9	10,9
Промінвестбанк	15,2	11,0	26,3
Укрексімбанк	26,2	22,7	23,0
Укрсоцбанк	19,4	14,1	16,0
ОТП Банк	40,6	20,6	14,5
Надра	19,9	22,6	6,2
АЛЬФА-банк	5,2	4,3	3,4
Ощадбанк	11,3	10,4	15,7
<i>У середньому</i>	<i>17,4</i>	<i>16,3</i>	<i>16,5</i>

Джерело: розраховано за балансами банків на звітні дати.

Таблиця 8

**Динаміка співвідношення операційних витрат і чистого операційного
доходу державних банків та топ-10 українських банків**

Банк	01.01.2007	01.01.2008	01.07.2008
ПриватБанк	51,2	51,9	53,5
Райффайзенбанк-АВАЛЬ	60,8	56,2	48,7
УкрСиббанк	61,1	58,9	62,2
Промінвестбанк	63,4	66,6	63,5
Укрексімбанк	42,8	39,7	36,6
Укрсоцбанк	59,3	53,1	51,3
ОТП Банк	35,2	48,2	47,5
Надра	54,9	55,7	67,6
АЛЬФА-банк	41,9	47,6	49,8
Ощадбанк	77,4	75,6	73,7
<i>У середньому</i>	<i>54,8</i>	<i>55,3</i>	<i>55,4</i>

Джерело: розраховано за балансами банків на звітні дати.

На сьогодні ВАТ "Укрексімбанк" та ВАТ "Ощадбанк" унаслідок обмеженого розміру капіталу вичерпали можливості подальшого зростання. Тривалий час недостатній рівень капіталу стримує розвиток ВАТ "Укрексімбанк" та ВАТ "Ощадбанк", обмежує фінансування пріоритетних галузей економіки, стратегічно важливих національних виробництв та державних програм. Також ключові проблеми в діяльності державних банків України пов'язані з відсутністю системного бачення їх ролі в реалізації кредитної складової національної економічної політики.

Наслідки і загрози недокапіталізації державних банків для економічної безпеки держави. Розглядаючи проблему недокапіталізації державних банків у контексті підтримки державної функції забезпечення економічного суверенітету держави, передусім, необхідно враховувати, що *вирішення питання капіталізації державних банків повинно бути підпорядковане стратегічним цілям соціально-економічного розвитку, у тому числі підвищенню національної конкурентоспроможності, економічної безпеки, зміцненню грошово-кредитної системи України.*

Натепер у числі основних ризиків для економічної безпеки держави, пов'язаних з недокапіталізацією державних банків України, є:

- *ризик нав'язування моделі залежного розвитку* (причому структурна відсталість та інституційна слабкість вітчизняної економіки робить можливість такого деформованого розвитку досить реальною): вже на нинішньому етапі цілі діяльності банків з іноземним капіталом не співпадають з економічними та соціальними пріоритетами України (національній економіці потрібні джерела фінансування оновлення застарілої виробничої бази, енергозберігаючих технологій, а банки з іноземним капіталом активно захоплюють ринок споживчого кредитування імпортних автомобілів та побутової техніки), тобто засобами кредитування підтримується попит на імпортовані товари та послаблюються позиції наших технологічно передових, конкурентно- й експортоспроможних підприємств;

- *ризик денационалізації банківського капіталу*, що ускладнюватиме реалізацію грошово-кредитної політики; подібна загроза може виникнути й у разі, якщо ключові позиції на фінансовому ринку України займе один великий транснаціональний банк чи кілька великих банків однієї-двох країн. Якщо ж на національний ринок виходить значна кількість іноземних банків з різних країн, що конкурують між собою, то переваги конкурентного механізму можуть стримати реалізацію зазначених загроз для фінансової незалежності України. Проте й у цьому випадку потенційні загрози повністю не знімаються, оскільки об'єктивний процес концентрації банківського капіталу може призвести в майбутньому до монополізації українського ринку. Те ж саме стосується й побоювань щодо дискримінаційних умов кредитування вітчизняних конкурентоспроможних підприємств іноземними банками;

- *ризик для економічної безпеки держави* внаслідок активного скуповування українських банків зарубіжними державними банками (передусім *ОАО Банк ВТБ* та *Сбербанк Росії* *ОАО*) – станом на 01.01.2008 р. частка російського капіталу в капіталі банківського сектора України становила 9,7%, кіпрського (значна частка якого має також російське походження) – 20,3%. Загроза економічному суверенітету України існує, перш за все, у разі захоплення значної частки ринку іноземними державними банками. Неконтрольована діяльність іноземних державних банків, що мають необмежені фінансові мо-

жливості, може містити загрозу економічній безпеці України. Їх досить агресивна політика може мати на меті не отримання прибутку, а захоплення певних галузей економіки шляхом видачі кредитів за демпінговими ставками, з мінімальними вимогами по заставі (довідково: клієнт *Сбербанку России ОАО* може отримати до 7 млрд дол. США кредитних коштів "в одні руки", тоді як клієнт державного українського банку може розраховувати на позику в сумі не більше 150 млн дол. США).

Необхідно зазначити, що всі потенційні загрози, як і потенційні ефекти, що пов'язуються з недокапіталізацією державних банків України, мають відносний характер і будуть змінюватися в міру захоплення іноземними банками ринку банківських послуг України. На першому етапі цього процесу, коли іноземний капітал конкурував з національним за український ринок, він змушений був максимально проявити всі позитивні ефекти своєї присутності. Після завоювання ключових позицій в Україні, користуючись перевагами свого монопольного становища, іноземні банки змінюють свою поведінку в інтересах материнського капіталу, що обернеться реальними загрозами для української економіки.

Відповідно до прогнозів, внески акціонерів найбільших комерційних банків України в поточному році в середньому становитимуть близько 1,3 млрд грн, що майже в 13 разів більше за очікуваний внесок держави у капітал *ВАТ "Укресімбанк"* і в 6,5 раза – у капітал *ВАТ "Ощадбанк"*. Внески акціонерів банків-лідерів (*Приватбанку, Банку НРБ, УкрСиббанку, ВТБ Банку*) у 2008 р. перевищать 1,8 млрд грн. Таким чином, питома вага статутного капіталу *ВАТ "Укресімбанк"* та *ВАТ "Ощадбанк"* протягом 2008 р. помітно скоротиться (за прогнозами аналітиків, лише по *ВАТ "Укресімбанк"* (рисунок)² відбудеться скорочення частки статутного капіталу з 3,5% до близько 3,1%, за кредитами клієнтам – з 5,2% до близько 4,6%), що негативно вплине на потенціал банків у перспективі.

Для підтримання існуючих темпів фінансування пріоритетних галузей економіки України, збереження наявних позицій на банківському ринку України *ВАТ "Укресімбанк"* та *ВАТ "Ощадбанк"*, за експертними оцінками, необхідне щорічне поповнення статутних капіталів за рахунок коштів Державного бюджету України обсягом не менше 1,0 млрд грн. Без поповнення ос-

² У залежності від обсягу коштів, закладених у держбюджеті на поточний рік для поповнення статутного капіталу банку, можливі два сценарії подальшого розвитку *ВАТ "Укресімбанк"*:

– втрата ринку (поповнення статутного капіталу виключно за рахунок капіталізації прибутку самого банку);

– утримання ринку (капіталізація прибутку та поповнення статутного капіталу за рахунок коштів акціонера (держави) на 1 млрд грн щороку).

Якщо поповнення статутного капіталу державного банку відбудеться найближчим часом, то ринкова частка *ВАТ "Укресімбанк"* буде збережена на рівні 5,1%; якщо в I кварталі 2009 р. – ринкова частка становитиме близько 4,5%, а якщо у IV кварталі 2009 р. – 4,1%, що суттєво знизить обсяг кредитування реального сектора економіки.

Проблема капіталізації державних банків України...

новного капіталу держбанків неможливо використовувати альтернативні джерела капіталізації (субординовані позики), тому ВАТ "Укрексімбанк" та ВАТ "Ощадбанк" не зможуть ефективно конкурувати на банківському ринку України, брати участь у виконанні масштабних державних програм.

Рисунок. Динаміка ринкової частки кредитного портфеля ВАТ "Укрексімбанк", %

Джерело: розрахунки фахівців ВАТ "Укрексімбанк".

Ухвалення такого рішення дозволить не тільки досягнути збільшення економічної вартості державних банків, зберегти їх позиції на банківському ринку України, а й забезпечити необхідний вплив на пріоритетні галузі економіки.

Слід зазначити, що ВАТ "Укрексімбанк" та ВАТ "Ощадбанк" не є класичними комерційними банками. Крім іншого, вони виконують низку особливих, не властивих іншим банкам функцій:

– ВАТ "Укрексімбанк" є єдиним діючим агентом Уряду України, уповноваженим банком по низці державних програм, визначеним НБУ (разом з ВАТ "Ощадбанк") уповноваженим банком на роботу (здійснення операцій) в особливий період;

– ВАТ "Ощадбанк" виконує функції уповноваженого банку по розрахунково-касових операціях Пенсійного фонду України, здійснює комплексне обслуговування структурних підрозділів УДППЗ "Укрпошта", обслуговує поточні рахунки зі спеціальним режимом використання учасників оптового ринку електроенергії, виконує функції уповноваженого банку з обслугову-

вання поточних рахунків зі спеціальним режимом використання газопостачальних підприємств.

Тому для здійснення цієї діяльності, кредитної підтримки пріоритетних галузей економіки, участі в спеціалізованих державних програмах, реалізації державної політики на банківському ринку державні банки повинні мати необхідний адекватний рівень капіталу.

Також на виконання доручення *Кабінету Міністрів України* від 23.10.2006 р. № 68730/963/1-05 ведеться робота щодо розроблення концепції розширення сфери діяльності *ВАТ "Укресімбанк"* як банку сприяння розвитку з функцією експортно-кредитного агентства.

Доцільність наведеної трансформації для держави, реального сектора національної економіки, експортоорієнтованих та імпортозамінних галузей підтверджує той факт, що *ВАТ "Укресімбанк"* наразі вже фінансує відповідні проекти. Напрацьований досвід діяльності *ВАТ "Укресімбанк"* у галузі фінансування проектів розвитку, реального сектора, прозора структура управління, бездоганна кредитна історія та ділова репутація дозволяють стверджувати, що вже на даному етапі він надає клієнтам низку продуктів, що притаманні банкам розвитку, експортно-страховим агентствам, тому поєднання банківських функцій сприяння розвитку та фінансування експорту дозволить забезпечити ефект синергії для потужного розвитку економіки. Функціональний розвиток експортно-страхового агентства у складі групи *Укресімбанку* дозволить забезпечити проведення відповідно до державних пріоритетів єдиної політики в галузі розвитку національної економіки та підтримки національного експорту.

Утворення банку сприяння розвитку дозволить перевести на якісно новий рівень використання бюджетних коштів. Збільшення частки державних коштів, що перерозподілятимуться в економіку держави через банк розвитку на оплатних та поворотних засадах, сприятиме посиленню відповідальності цільових категорій їх отримувачів за ефективне їх використання, на відміну від бюджетних позичок та прямого безповоротного фінансування. З іншого боку, зазначене позитивно відіб'ється на суттєвому поліпшенні якості активів, що є пріоритетними для держави. Також варте уваги те, що наявність потужного, достатньо капіталізованого державного банку разом із встановленням чіткої схеми гарантування його активних та пасивних операцій, механізмів капіталізації, у тому числі прибутку, а також взаємодії з органами державної влади та бюджетами сприятиме як здешевленню вартості ресурсів для розв'язання стратегічних завдань держави, так і утворенню додаткової ланки стабільності в національній фінансовій системі під час кризових ситуацій.

Проектом концепції передбачаються заходи інституційного та нормативно-правового забезпечення цієї трансформації, однак, враховуючи світо-

вий досвід мінімальної початкової капіталізації інститутів (банків) розвитку, у випадку перетворення ВАТ "Укресімбанк" у банк сприяння розвитку бюджетні внески мають бути на порядок більшими (орієнтовно – до 0,5 млрд дол.).

Висновки та пропозиції. Нинішні тенденції, характер і масштаби проблем із капіталізацією державних банків України свідчать про відсутність системної та об'єктивної позиції на рівні законодавчого органу та Уряду в цьому питанні та загрозу економічній безпеці держави.

Враховуючи, що на сьогодні й у перспективі існують серйозні фінансові та економічні ризики подальшого зростання частки іноземного банківського капіталу, пов'язані з можливою втратою суверенітету країни у сфері грошово-кредитної політики, неспроможністю держави належним чином впливати на національну банківську систему, можливим посиленням нестабільності, коливаннями ліквідності банків, спекулятивними змінами попиту та пропозиції на грошово-кредитному ринку, можливим впливом фінансових ресурсів, одним із шляхів нівелювання цих ризиків та дисбалансів у грошово-кредитній сфері може стати більш ефективне використання потенціалу державних банків у захисті національних інтересів, особливо після вступу України до СОТ.

Збільшення статутного капіталу дозволить відновити динамічний розвиток державних банків, розширить їх можливості на ринку банківських послуг, надасть змогу активніше брати участь у масштабних інвестиційних програмах, насамперед, у фінансуванні стратегічно важливих проектів державного значення, сприятиме прискоренню темпів розвитку економіки України.

Зокрема, проведені розрахунки свідчать, що внаслідок термінової капіталізації за рахунок коштів Державного бюджету України обсягом 1 млрд грн ВАТ "Укресімбанк" протягом 12 місяців додатково зможе збільшити кредитні вкладення в економіку країни орієнтовно на 10 млрд грн, у тому числі за рахунок залучень довгострокових коштів на міжнародних ринках капіталу; підвищить обсяг прибутку на 200 млн грн; збільшить обсяг сплачених податків і зборів орієнтовно на 150 млн грн. Термінова докапіталізація банку в 2008 р. дозволить експортоорієнтованим підприємствам отримати до 27 млрд грн кредитних коштів від ВАТ "Укресімбанк" (70% кредитного портфеля), що становить близько 7% експорту товарів і послуг України (прогноз на 2008 р. – 76,7 млрд дол. США відповідно до постанови КМУ від 13.02.2008 р. № 52). Значно більший економічний ефект полягатиме у сприянні розвитку стратегічно важливих для України підприємств, що динамічно нарощують обсяг вироблених експортоорієнтованих та імпортозамінних товарів і послуг. За попередніми оцінками, додаткові податкові надходження в Дер-

жавний бюджет, згенеровані кредитами ВАТ "Укресімбанк", обчислюватимуться мільярдами гривень.

Термінова докапіталізація ВАТ "Ощадбанк" дасть можливість підвищити його роль у забезпеченні реалізації державних пріоритетів щодо енергозбереження, будівництва доступного житла, реформування ЖКГ, підтримки підприємництва та місцевих бюджетів.

Література

1. *Річний звіт про діяльність банківського нагляду України у 2007 році* [Електронний ресурс]. – Доступний з: <<http://www.bank.gov.ua>>.
2. *Отчет о развитии банковского сектора и банковского надзора в 2007 году* [Електронний ресурс]. – Доступний з: <<http://www.cbr.ru>>.
3. *Отчет о развитии банковского сектора Республики Беларусь и банковского надзора за 2007 год* [Електронний ресурс]. – Доступний з: <<http://www.nbrb.by>>.
4. *Моисеев С.Р.* Денежно-кредитная политика: теория и практика. – М.: Экономика, 2005. – 652 с.
5. *Исаев Ю.* Банки развития как важнейший инструмент реализации государственной инвестиционной политики // Вестник Финансовой академии. – 2006. – № 4. – С. 61–72.
6. *Бопиева Ж.К.* Прогнозирование отдельных параметров модернизации экономики Республики Казахстан на основе показателей межотраслевого баланса // Экономика і прогнозування. – 2005. – № 2.
7. *Деньги без вектора* [Електронний ресурс] // Эксперт Украина. – 2008. – № 1–2. – Доступний з: <<http://www.expert.ua>>.